

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته اندیشه سیاسی در اسلام

موضوع:

رابطه اخلاق و سیاست در اندیشه و رفتار سیاسی

حضرت امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

جناب آقای بهروز رشیدی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد سهرابی

پژوهشگر:

محمد عیسی تاجدینی

سال تحصیلی:

تابستان ۹۰

تشکر و قدردانی

لازم است با تواضع و احترام از اساتید ارجمند :

جناب آقای بهروز رشیدی استاد راهنما

و جناب آقای دکتر محمد سهرابی استاد مشاور

که این پژوهش نتیجه رهنمودهای عالمانه ایشان است صمیمانه تشکر و قدردانی نمائیم.

دعای خیر عزیزانم و پشتیبانی‌های همسرم را همیشه به یاد خواهم داشت.

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف محمد عیسی تاجدینی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۶۰۰۱۰۲۰۱ در رشته اندیشه سیاسی در اسلام در تاریخ ۹۰/۶/۲۴ از پایان نامه خود تحت عنوان رابطه اخلاق و سیاست در اندیشه و رفتار سیاسی حضرت امام خمینی (ره) با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۰/۶/۲۴

محمد عیسی تاجدینی دانشجوی کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات.....
۳	۱- بیان مسئله
۵	۲- انگیزه و اهداف پژوهش.....
۶	۳- پیشینه و ادبیات پژوهش.....
۸	۴- سوال و فرضیه اصلی.....
۹	۵- متغیرهای مستقل و وابسته.....
۹	۶- تعریف مفاهیم.....
۱۳	۷- روش پژوهش.....
۱۳	۸- روش گردآوری.....
۱۳	۹- سازماندهی پژوهش.....
۱۵	فصل دوم: چارچوب نظری.....
۱۶	چارچوب نظری اخلاق و سیاست (درآموزه اسلامی).....
۱۷	۱-۲- کلیات اخلاق اسلامی.....
۱۷	۲-۲- طریق و مصداق سعادت.....
۱۸	۲-۳- نگاهی اجمالی به انسان شناسی و جهان بینی اسلامی.....
۱۹	۲-۴- ویژگی های اخلاق اسلامی.....
۱۹	۲-۵- فراگیری و شمول.....
۲۰	۲-۶- فطری بودن و قابلیت تبیین عقلانی.....
۲۱	۲-۷- حسن فعلی و حسن فاعلی.....
۲۱	۲-۸- پیامبران و ائمه (س) به عنوان اسوه های اخلاق.....
۲۲	۲-۹- اهمیت سیاست از منظر اسلام.....
۲۵	۲-۱۰- پیوند اخلاق و سیاست در اسلام.....
۲۵	۲-۱۱- مشترک بودن اخلاق و سعادت در غایت.....
۲۶	۲-۱۲- لزوم عامل بودن سیاستمداران به مکارم اخلاق.....

۲۷	۱۳-۲- امامت قدر مشترک اخلاق و سیاست
۲۹	فصل سوم: اخلاق و سیاست در اندیشه امام خمینی (ره)
۳۰	مقدمه
۳۴	۳-۱- سعادت
۳۵	۳-۲- قرآن کتاب سعادت
۳۵	۳-۳- انسان شناسی اسلامی امام خمینی
۳۹	۳-۴- تزکیه
۴۰	۳-۵- تقدم تزکیه بر تعلیم حکمت
۴۰	۳-۶- تزکیه شرط فهم کتاب و حکمت
۴۳	۳-۷- ضرورت تزکیه
۴۵	۳-۸- اخلاق
۴۵	۳-۹- مقدمه
۴۵	۳-۱۰- کلیات اخلاق
۴۷	۳-۱۱- فضیلت و رذیلت
۴۹	۳-۱۲- عمل اخلاقی
۵۰	۳-۱۳- غایت اخلاق
۵۱	۳-۱۴- سیاست در اندیشه حضرت امام
۵۲	۳-۱۵- دین و سیاست
۵۵	۳-۱۶- تأملی فلسفی پیرامون سیاست
۵۷	۳-۱۷- جمع بندی
۵۹	فصل چهارم: پیوند اخلاق و سیاست در جهان بینی امام خمینی
۶۰	مقدمه
۶۱	۴-۱- بیانی از حدیث امام جعفر صادق (ع) و چکیده ای از تفسیر امام راحل بر آن
۶۲	۴-۲- حقیقت عقل و جهل
۶۳	۴-۳- اقبال و ادبار عقل و جهل کلی و جزئی
۶۶	۴-۴- مبانی اخلاق و سیاست در اندیشه امام (ره)

۶۸	۴-۵- ملاک ارزش‌های اخلاقی و سیاسی
۷۰	۴-۶- راسخون فی العلم
۷۱	۴-۷- سعادت
۷۲	فصل پنجم: ولایت فقیه
۷۳	مقدمه
۷۴	۵-۱- استدلال‌های حضرت امام بر اثبات لزوم تشکیل حکومت اسلامی
۷۴	۵-۲- دلیل تاریخی
۷۶	۵-۳- ضرورت عقلی و اعتقادی تشکیل حکومت اسلامی
۷۶	۵-۴- استدلال بر مبنای ماهیت و کیفیت احکام اسلام
۷۷	۵-۵- ماهیت حکومت اسلامی در اندیشه امام خمینی
۷۸	۵-۶- شرایط زمامدار
۷۹	۵-۷- اهداف تشکیل حکومت اسلامی
۸۰	۵-۸- مبنای روایی حضرت امام برای اثبات ولایت فقیه
۸۴	۵-۹- پیوند اخلاق و سیاست در حکومت ولایتی
۸۴	۵-۱۰- ضرورت دینی و اخلاقی ولایت فقیه
۸۷	۵-۱۱- عدالت به منزله تحقق اصل ولایت فقیه
۸۹	۵-۱۲- پیوند فقه و اخلاق
۹۱	نتیجه‌گیری
۹۲	۱- سعادت غایت مشترک اخلاق و سیاست
۹۳	۲- تقدم زمانی سیاست بر اخلاق و تقدم منزلتی اخلاق بر سیاست
۹۵	۳- یکسانی ملاک‌های ارزشی اخلاق و سیاست
۹۸	۴- هندسه اخلاقی- سیاسی حضرت امام خمینی(ره) و ضرورت‌های رجوع به آن در عصر حاضر
۱۰۱	منابع و مأخذ

پیشگفتار

تزکیه و تعلیم، روش انبیای الهی برای تربیت انسان و وصول وی به مقصد والای آفرینش، «توحید» است. انبیا مربیانی راه پیموده‌اند که کسی جز از طریق پیروی آنها به «حق» نمی‌رسد. مربیان و معلمان بزرگ نفوس بشری کسانی هستند که با پیروی راستین از پیغمبران، مسیر تهذیب را پیش گرفته، در جهاد با نفس پیچ و خمهای این راه را شناخته و خطرات، تهدیدها، حیله‌ها و نقشه‌های شیطان و نفس را دریافته‌اند و به زوایای باریک این راه آشنا گشته‌اند. جویندگان راه معرفت، تهذیب و سیروسلوک سخت نیازمندند که برای طیّ طریق از این سالکان کوی حق بهره بگیرند. رشد صحیح و کمال یافته انسان که همان فعلیّت یافتن استعدادهای نهفته وجودش است، بارزترین جلوه - اخلاقی و ارزشی انسان در سیر مراحل زندگی فردی و اجتماعی اوست.

در عصر حاضر و در زمان غیبت ولی عصر (عج) شخصیت امام خمینی در میان جمیع سالکان و مربیان بزرگ، گوهر ارزشمندی است که می‌تواند کام تشنگان راه سلوک را از آب گوارا سیراب گرداند و به نیازهای اساسی آنها پاسخ گوید. به طور کلی بررسی آثار امام بیان کننده این است که دیدگاههای اخلاقی و ارزشی ایشان مبتنی بر نگرش او به هستی، معرفت شناسی و انسان شناسی اش است. حضرت امام به مثابه اندیشمندی دینی و زمان شناسی هوشیار با دریافتی جامع از دین و با نگاهی عقلانی - عرفانی نسبت به اخلاق و سیاست و با درکی تاریخی از نیازها و تحولات جامعه و الزامات آن با تشکیل حکومت اسلامی به احیای نگرش به اسلام در تمام ابعاد زندگانی انسان پرداخت. در نگاه آرمانی امام سیاست راه بردن انسان در مسیر هدایت و کمال جامعه به سوی مصالح آن است و می‌توان بیان نمود که دانش سیاست نیز دانش هدایت، کمال جوئی، تربیت و حذف موانع و حجابها برای رسیدن به سعادت راستین است، و اینکه هدف اساسی سیاست و دین در جامعه با اصول اخلاقی - اسلامی برقراری عدالت است.

فصل اول:

کلیات

۱- بیان مسأله

نقش و اهمیت اخلاق و سیاست در اندیشه بنیانگذار انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) بسیار برجسته است. مواجهه حضرت امام با سیاست و اخلاق در راستای رسالت انبیاء و برای تربیت و پرورش انسان و به منظور تقرب به ذات الهی است؛ چنانچه حضرت امام در وصیت‌نامه معنوی- سیاسی خود می‌فرماید:

«آنچه را که شما ملت شریف و مجاهد برای آن بپاخواستید و دنبال می‌کنید و برای آن جان و مال نثار کرده و می‌کنید و والاترین و بالاترین و ارزشمندترین مقصدی است و مقصودی است که از صدر عالم در ازل و از پس این جهان تا ابد عرضه شده است و خواهد شد و آن مکتب الوهیت به معنی وسیع آن و ایده توحید با ابعاد رفیع آن است که اساس خلقت و غایت آن در پهناور وجود و در درجات و مراتب غیب و شهود است و آن در مکتب محمدی - صلی الله علیه و آله و سلم - به تمام معنی و درجات و ابعاد متجلی شده و کوشش تمام انبیا عظام - علیهم سلام الله - و اولیا معظم - سلام الله علیهم - برای تحقق آن بوده و راهیابی به کمال مطلق و جلال و جمال بی‌نهایت جز با آن میسر نگردد آن است که خاکیان را بر ملکوتیان و برتر از آنان شرافت داده و آنچه برای خاکیان از سیر در آن حاصل می‌شود برای هیچ موجودی در سراسر خلقت در سر و علن حاصل نشود» (امام خمینی، ۱۳۷۸ : ۴۹۹).

از این جهت سیاست و اخلاق در اندیشه امام راحل در سیاقی درون دینی فهم می‌شود. این باور امام از اعتقاد به جامعیت اسلام نشأت می‌گیرد؛ چرا که از منظر حضرت امام اسلام دینی است که تمام جنبه‌های زندگی بشری را مورد توجه قرار داده است؛ خود ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «اسلام یک چیزی نیست که برای یک طرف، قضیه را فکر کرده باشد. اسلام در همه اطراف قضایا حکم دارد.

تمام قضایای مربوط به دنیا، مربوط به سیاست، مربوط به اجتماع، مربوط به اقتصاد، تمام قضایای مربوط به آن طرف قضیه که اهل دنیا از آن بی‌اطلاعند. ادیان توحیدی آمده‌اند برای اینکه هر دو طرف

قضیه را نگاه بکنند و طرح بدهند. نسبت به هر دو طرف قضیه آنها حکم دارند، طرح دارند.» (صحیفه امام، ۱۳۷۸: ۱۸) در نگاه امام راحل غایت اخلاق و سیاست هر دو سعادت است و سعادت چیزی جز «انسان شدن» و تحقق «کلمه الهی» نیست.

این سعادت از طریق تهذیب و تزکیه و همچنین تحقق عدالت در نفس پدید می‌آید؛ از این جهت در نگاه بنیانگذار انقلاب اسلامی اخلاق بر سیاست تقدم دارد و غایت آن محسوب می‌شود.

در اندیشه حضرت امام سیاست فی‌نفسه ارزشمند و مورد توجه نیست بلکه از آن جهت که زمینه را برای تهذیب و تزکیه و پرورش انسان مهیا می‌کند مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین رابطه اخلاق و سیاست در نگاه امام یک رابطه متقابل و با محوریت اخلاق است:

از یک جهت سیاست زمینه را برای پرورش اخلاقی و اجرای مکارم اخلاقی فراهم می‌کند و از سوی دیگر اخلاق معیارهایی را برای رفتار سیاسی پیش می‌نهد که با توجه به آن معیارها، رفتارهای سیاسی درست و غلط از هم تشخیص داده می‌شوند. در هر دو مورد فوق‌الذکر سیاست تابعی از اخلاق است در مورد اول غرض از پرداختن به سیاست ایجاد بستری مناسب برای تربیت است و در مورد دوم ملاک عمل سیاسی و ارزیابی آن عمل سیاسی، توسط اخلاق فراهم می‌شود.

در اندیشه امام راحل رفتار سیاسی باید از تعمیم و بسط اخلاق فردی حاصل شده باشد و حاکم و کارگزاران قدرت سیاسی می‌باید آراسته به فضایل اخلاقی و در رأس آنها عدالت باشند؛ ضرورت پرداختن به سیاست در اندیشه بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی از ضرورت فراهم آوردن زمینه‌ای برای رشد و تعالی بشری و اجرای قوانین اسلامی که در همه زمینه‌ها جاری و ساری است، نشأت می‌گیرد (ورود حضرت امام به عالم سیاست و مبارزاتش علیه رژیم ستم‌شاهی در قبل از انقلاب و همچنین تلاش او برای تحقق جامعه اسلامی در قبل و بعد از انقلاب خود شاهدی بر این مطلب است). در تقسیم بندی علوم و حکمت در گذشته، حکمت، به حکمت نظری و عملی تقسیم می‌شد و حکمت عملی در بردارنده اخلاق و سیاست بود؛ در اندیشه حضرت امام فقه شیعی جایگزین حکمت عملی و در برگیرنده سیاست و اخلاق می‌گردد؛ جمله معروف حضرت امام «ما موظفیم به تکلیف و مرهون

نتیجه نیستیم.» که به منزله الگوی عمل سیاسی مطرح شده است، خود نشانگر نقش بسیار برجسته اخلاق و فقه شیعی در سیره نظری و عملی امام گرانقدر می باشد.

عامل دیگری که پرداختن به سیاست را در اندیشه معلم اخلاقی همچون امام راحل ضروری می کند نقشی است که نهادهای حکومتی اعم از نهادهای تعلیم و تربیت، نهادهای اقتصادی و فرهنگی و... در زندگی اخلاقی جامعه ایفا می کنند؛ این واقعیت در کنار جامع الشمول بودن فقه شیعه که تمام این زمینه ها را مورد توجه و ایقان قرار داده است ورود فقیه جامعه شرایط را به عنوان معلم و پاسدار ارزش های اخلاقی به عالم سیاست واجب و ضروری می گرداند.

در اندیشه حضرت امام- بر خلاف فضای سیاسی جامعه جهانی در عصر حاضر- ارزش های اخلاقی و ارزش های سیاسی واحد و یکسان و به نحوی بازتاب و مکمل یکدیگرند. حضرت امام (ره) ریشه بسیاری از نابسامانی ها و فجایع عصر حاضر از جمله بروز جنگ های خانمان سوز و پدیده استعمار را، در بریدن از اخلاق سیاستمداران و صاحبان قدرت سیاسی می داند و راهکار سامان یافتن اوضاع کنونی جامعه جهانی را در رجعت به اخلاق با مختصات تعریف شده آن در ادیان توحیدی برمی- شمرد.

حضرت امام یکی از وظایف حکومت را ترویج اخلاق می داند که رژیم سابق و جامعه جهانی علی- رغم تدوین منشورها و اعلامیه های اخلاق گرا از آن ناتوان بوده و هستند و حتی در بیشتر موارد علیه این وظیفه عمل می کنند

۲- انگیزه و اهداف پژوهش

از آنجا که اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی (ره) به عنوان معمار و بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران، همواره به مثابه یکی از مهمترین منابع یا شاخص شناخت تفکر انقلاب اسلامی، مورد توجه محققان داخلی و خارجی بوده است، بررسی و تحلیل اندیشه سیاسی ایشان به عنوان نخستین ولی فقیه و رهبر

سیاسی مبسوط الید در جهان اسلام در عصر غیبت، حائز اهمیت و اولویت است. هدف از انتخاب موضوع این پژوهش بررسی اندیشه‌های بنیانگذار انقلاب اسلامی در خصوص رابطه اخلاق و سیاست در اندیشه و رفتار سیاسی حضرت امام است.

حضرت امام خمینی(ره) و انقلاب اسلامی دو نام جدانشدنی‌اند، و هر یک از طریق رجوع به دیگری فهم می‌شوند. همان‌طور که انقلاب اسلامی صرفاً یک جابجایی در ساختار قدرت و یا شورش یا قیام عده‌ای از مردم بر علیه حکومت وقت نبوده، بلکه در اساس و حقیقت خود یک انقلاب و رستاخیز اخلاقی و فرهنگی بوده است، اندیشه و رفتار سیاسی امام خمینی نیز در ریشه و اساس خود ماهیتی فرهنگی و اخلاقی داشته است. بنابراین، گفتمان سیاسی که با ظهور امام راحل در ایران و جهان شکل گرفت تنها در پرتو یک نگاه اخلاقی و تربیتی به درستی فهم می‌شود. در حقیقت پرداختن به سیاست از سوی امام خمینی(ره) باید درون یک سیاق و چهارچوب دینی فهم شود؛ چه اینکه سیاست برای امام راحل نه از لحاظ ماهوی بلکه از جهتی که دین مبین اسلام و سیره پیامبر(ص) و ائمه معصومین(ع) بر آن تاکید داشته است، مورد توجه واقع شده است.

۳- پیشینه و ادبیات پژوهش

کتاب و آثار متعدد و متنوعی از اندیشه‌های سیاسی حضرت امام (ره) در زمینه‌های گوناگون توسط ایشان و همچنین صاحب‌نظران و اندیشمندان نوشته شده است که از جمله آن می‌توان به آثار ذیل اشاره نمود:

کتاب ((ولایت فقیه)) که مجموعه سیزده سخنرانی است که حضرت امام در ایام اقامت خویش در نجف اشرف (۱۳۴۸/۱۱/۱ تا ۱۳۴۸/۱۱/۲۰) ایراد فرموده‌اند. این سخنرانی‌ها در همان ایام به صورت‌های مختلف گاهی کامل و گاه به صورت یک یا چند درس تکثیر و منتشر شده است. حضرت امام در این کتاب با تاکید بسیار، اصل ولایت فقیه را به خصوص ولایت در امر حکومت و جنبه‌های سیاسی آن را مورد بررسی قرار داده‌اند.

کتاب ((صحیفه امام خمینی)) مجموعه گرانمایی از بیانات، پیامها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌های حضرت امام (ره) است که در ۲۲ مجلد به چاپ رسیده است.

کتاب ((کشف الاسرار)) اثری است سیاسی، عقیدتی و اجتماعی که در سال ۱۳۲۳ توسط حضرت امام - یعنی دو سال پس از عزل رضاخان از سلطنت - نوشته شده است. در این اثر امام به شبهات و تبلیغات ضد دینی و ضد روحانی جزوه اسرار هزارساله یک وهابی‌گرا پاسخ داده و به استناد حقایق تاریخی و ضمن طرح و نقد آراء فلاسفه یونان قدیم، فلاسفه اسلام و فلاسفه معاصر غرب، برحقانیت تشیع و نقش سازنده روحانیت اسلام تاکید ورزیده است. در همین کتاب اندیشه حکومت اسلامی و ولایت فقیه در عصر غیبت مطرح و به تفصیل سیاستهای ضد ملی و لائیک رضاخان و همفکران او در ممالک اسلامی افشا شده‌اند.

کتاب ((وصیت نامه سیاسی الهی)) جاودانه ترین پیام حضرت امام خطاب به نسل حاضر و نسلهای آینده است که در آن امام ضمن بیان عقاید حقه خویش، اهم آراء و تذکرات خود را درباره مسائل سیاسی و اجتماعی جوامع اسلامی و جامعه انسانی در قالب تحلیل‌های مستند و تذکرات خیرخواهانه نوشته‌اند.

کتاب ((چهل حدیث)) از جمله یادگارهای حضرت امام و بیانگر دیدگاه عرفانی ایشان در تفسیر احادیث است که آن را در شرح و بیان چهل حدیث از احادیث موروث معصومان نگاشته‌اند.

کتاب ((الاجتهاد و التقليد)) یکی از رساله‌های سیاسی، فقهی امام است که حدود سال ۱۳۰۷ق و در زمان ارائه دوره اول درس خارج اصول از سوی ایشان در قم تدوین شده است. هرچند این کتاب به عنوان اثری اصولی نگاشته شده است، ولی عمدتاً محتوای آن بحثهای مربوط به شئون فقیه و شان زعامت و سیاسی او و بیان کننده اندیشه‌ها و آرای سیاسی امام خمینی از منظر فقهی است.

کتاب ((شرح حدیث جنود عقل و جهل)) یکی از آثار امام با نگرش اخلاقی و عرفانی است که مشتمل بر برخی از مباحث فلسفی، عرفان نظری، فلسفه سیاسی و ... است.

کتاب((منشور روحانیت)) که پیام تاریخی و مهم حضرت امام خطاب به روحانیون سراسر کشور، مراجع بزرگوار اسلام، مدرسین و طلاب حوزه‌های علمیه که به حق منشور روحانیت نام گرفت، آمیزه‌ای از درایتها، باورها، بایدها و نبایدها که همچون مشعلی فروزان راهنمای روحانیون در حوزه های دینی بوده و خواهد بود.

مجموعه کتب تبیان (از جمله توحید ، حکومت اسلامی و ولایت فقیه، امامت و انسان کامل، قرآن کتاب هدایت، اسلام ناب در کلام امام، تهذیب نفس و سیر و سلوک از دیدگاه امام، معاد از دیدگاه امام، بسیج در اندیشه امام، قضا و قضاوت در اندیشه امام و...) که به صورت موضوعی توسط گروه معارف موسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی(ره) به چاپ رسیده است. در تنظیم و گردآوری این مجموعه‌ها سعی بر استقرار تام مطالب از جمیع آثار حضرت امام بوده است.

در این رساله تلاش بر آن است که نسبت وثیق میان اخلاق و سیاست در تفکر حضرت امام خمینی تبیین شود و نقش و اهمیت اخلاق در اندیشه و رفتار سیاسی حضرت امام روشن شود.

۴- سوال و فرضیه اصلی

الف) سوال اصلی

با عنایت به مطالب پیش گفته پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که:

در اندیشه و رفتار سیاسی حضرت امام خمینی(ره) چه رابطه‌ای میان دو مولفه مهم اخلاق و سیاست وجود دارد؟

ب) فرضیه اصلی

فرضیه اصلی که این پژوهش در صدد اثبات و تبیین آن است از این قرار است که: در اندیشه و رفتار سیاسی حضرت امام(ره) اخلاق و سیاست توأمان در پرتو توحید مورد توجه واقع می‌شوند. از منظر

حضرت امام(ره) اخلاق و سیاست در نسبت مستقیم با یکدیگرند به این شیوه که اخلاق نسبت به سیاست مقدم و غایت آن محسوب می‌شود و همچنین معیار و ملاک رفتار سیاسی توسط اخلاق فراهم می‌آید؛ بنابراین در این نسبت اصالت با اخلاق است و توجه به سیاست تبعی است.

۵- متغیرهای مستقل و وابسته

در این پژوهش متغیر مستقل عبارتست از اخلاق و متغیر وابسته آن سیاست است.

توجه امام خمینی به اخلاق و سیاست در ظل توجه او به سعادت بشری فهم می‌گردد، در منظر امام این سعادت چیزی نیست به غیر از قرب الهی که از طریق تحقق فضایل و ملکات اخلاقی در انسان پدید می‌آید. در این میان سیاست عهده‌دار مهیا کردن شرایط بیرونی این سیر به سوی الله است؛ چه اینکه اولاً بسیاری از دستورات اسلامی جنبه اجتماعی داشته و برای تحقق و اجرای آنها نیاز به تشکیل حکومت و ورود به سیاست است و در ثانی سیر و سلوک نفسانی و اخلاقی امری منوط به زمینه است و در هر زمان و مکان و شرایطی ممکن نیست و نیازمند مهیا بودن شرایط بیرونی است.

۶- تعریف مفاهیم

هدف از تعریف و تبیین مفاهیم روشن ساختن معانی و فراهم نمودن زمینه‌ای است تا خواننده به طور نسبی آمادگی ورود به بحث اصلی را پیدا کند.

بر این اساس مفاهیم و مولفه‌های اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی(ره) از جمله :

اخلاق ، سیاست و اندیشه سیاسی در راستای موضوع اصلی پژوهش مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

اخلاق

ریشه واژه اخلاق، از «خُلُق» است. «خلق در لغت به معنی صفت پایدار و راسخ یعنی ملکه است و اخلاق به مجموعه این گونه صفات اطلاق می شود. بنابراین هر گاه صفتی برای شخصی به صورت پایدار در آید و در او رسوخ نماید، به صورتی که کارهای متناسب با آن را بدون تامل زیاد و سهولت انجام دهد گویند آن صفت برای او ملکه و خلق است و این ممکن است در اثر تکرار عمل پیدا شود و یا ذاتی بوده و زمینه های فطری و ارثی داشته است (مصباح یزدی، ۱۳۷۳: ۹) اصطلاح اخلاق در سه معنای متفاوت به کار برده می شود:

گاهی اخلاق به صفت نفسانی پایدار و ملکات نفسانی اشاره دارد، این معنی اخلاق برگرفته از معنی لغوی و ریشه واژه اخلاق است.

در معنی دوم اخلاق اشاره به صفات ناپایدار و زودگذر نفسانی یا همان «احوال» دارد. در معنی سوم واژه اخلاق دلالت بر صفات و ملکات و همچنین احوال پسندیده و ممدوحه دارد. نکته قابل اشاره در این جا این است که در رساله حاضر بیشتر معنی سوم از اصطلاح اخلاق مد نظر است.

تاکنون برای علم اخلاق تعاریف متعددی ارائه شده است، که تا حد زیادی به یکدیگر شباهت دارند. برخی از تعاریف مهم علم اخلاق عبارتند از:

«علم اخلاق علمی است که از ملکات انسانی که مربوط به قوای نباتی و حیوانی و انسانی است صحبت می کند، و انسان را به فضایل و رذایل اخلاقی آشنا می سازد تا بتواند صفات فاضله را کسب کرده و از رذایل پرهیز نماید.» (طباطبایی: ۱۳۶۴: ۵۲۳) و یا اینکه علم اخلاق، «علمی است که از انواع صفات خوب و بد، صفاتی که ارتباط با افعال اختیاری انسان دارد، و از کیفیت اکتساب این صفات و یا دور کردن صفات رذیله بحث می کند.» (مصباح یزدی، ۱۳۷۲: ۱۰) در فلسفه اخلاق نیز قضایا و مفاهیم اخلاقی مورد بررسی و تجزیه تحلیل قرار می گیرند. (غروی، ۱۳۷۴: ۱۷ و ۱۸) از تعاریف فوق الذکر روشن است که علم اخلاق با افعال اختیاری انسان سر و کار دارد، و آزادی اراده

بشری را در بعضی از افعال خود، پیش‌فرض می‌گیرد. در حقیقت انسان در زندگی خویش با موقعیت‌های متعددی مواجه است که در آن می‌تواند اقدام به انجام یا ترک فعل خاصی کند.

انجام یا ترک این افعال در سرنوشت انسان، یعنی سعادت و شقاوت او تاثیر انکارناشدنی دارد. بنابراین موضوع اصلی اخلاق سعادت و شقاوت انسان است؛ و این سعادت و شقاوت انسان به خودش واگذار شده است: بدین صورت که انسان با اختیار و اراده آزاد خود، شیوه‌ای از زندگی و برخی افعال را بر می‌گزیند که عاقبت و سرانجامش را تعیین می‌کند.

همان طور که اشاره شد رفت اخلاق در این رساله طریقه سعادت بخشی به واسطه پرورش قوای نفسانی از طریق انتخاب یا ترک بعضی از افعال است.

سیاست

تعریف سیاست مانند سایر موضوعات متعلق علوم انسانی سخت، دشوار و پیچیده است. تاکنون برای سیاست تعاریف متعددی ارائه شده است. واژه سیاست در اصل از ریشه «ساس» یا «سوس» گرفته شده است و به معنای مملکت داری و اصلاح مردم و اداره کردن کارهای کشوری است. طریحی در مجمع البحرین در تعریف سیاست می‌گوید:

« سیاست یعنی اقدام برای سامان دادن چیزی به وسیله اموری که آن را اصلاح می‌کند.»

برای واژه سیاست تعاریف دیگری نیز ارائه شده است. «برخی سیاست را به معنای حکمرانی، زرنگی، روش صحیح زندگی و اداره امور مملکت معنا کرده‌اند.» به طور کل در واژه شناسی کلمه سیاست دو دسته تعریف را برای آن می‌توان شمرد. از تعاریف دسته اول (که در کلام خواجه نصیر با عنوان سیاست فاضله از آن یاد شده) معنای مثبتی متبادر می‌شود؛ در این دسته از تعاریف مراد از سیاست سر و سامان دادن اوضاع مردم و مملکت با توجه به واقعیت‌های موجود و هدایت و رهبری آن‌ها به سوی هدف و شیوه‌ای از زندگی است که در آن جامعه، سعادت محسوب می‌شود. این دسته از تعاریف عمدتاً حوزه‌های غیر اومانیستی (اعم از دینی یا سنت‌گرا) تعلق دارد. در تعاریف دسته

دوم که معنای مثبتی از آن متبادر نمی‌شود از کلمه سیاست معنای دروغ، نیرنگ و حيله متبادر می‌شود. در این دسته از تعاریف هدف از سیاست تلاش برای به دست آوردن قدرت، حفظ و افزایش آن است. این دسته از تعاریف مبنای اومانستی^۱ دارد و غایتی و رای واقعیت‌های مادی انسان نمی‌شناسد. شاید بتوان گفت جمله معروف هابز: « انسان گرگ انسان است» مبنای انسان‌شناسانه این تعاریف است. اندیشمندانی چون ماکیاولی، توماس هابز و ماکس وبر... به این تعریف از سیاست قائل‌اند.

در این رساله (به غیر از بخش‌هایی که از سیاق کلام معنای عام سیاست به ذهن می‌آید) مراد ما از واژه سیاست، سیاست فاضله است. برای روشن‌تر شدن معنای واژه سیاست در این رساله (و همچنین در اندیشه امام خمینی(ره) ذکر این نکته ضروری می‌نماید که برخی از واژه سیاست معنای مدیریت و سرو سامان دادن اوضاع و وضعیت مملکت و مردم را مراد می‌کنند؛ این تعریف از سیاست تنها بخشی از معنای سیاست در این رساله را روشن می‌کند. برای کامل کردن آن نیاز است تعریف فوق را به مفهوم سعادت پیوند دهیم: یعنی نه تنها سیاست و مرد سیاسی به سروسامان دادن اوضاع مملکت مشغول است بلکه عهده دار این امر نیز هست که جامعه و افراد آن را به سر منزل سعادت برساند. به زبان ساده سیاست و مرد سیاسی علاوه بر وظیفه نظم و انتظام بخشی وظیفه تربیت آحاد مختلف جامعه را نیز به عهده دارد.

اندیشه سیاسی

اندیشه سیاسی عبارت است از کوشش برای تعیین اهدافی که به اندازه معقولی احتمال تحقق دارد و نیز تعیین ابزارهایی که در حد معقول می‌توان انتظار داشت موجب دستیابی به آن اهداف بشود .

در تکمیل این تعریف آمده است که :

اندیشمند سیاسی کسی نیست که صرفاً دارای مجموعه‌ای از آرا و اهداف باشد و ابزارهای رسیدن به آن هدفها را به دست دهد، بلکه باید بتواند درباره آراء و عقاید خود به شیوه‌ای عقلانی و منطقی استدلال کند تا حدی که اندیشه‌های او دیگر صرفاً آراء و ترجیحات شخصی به شمار نرود.

^۱ humanistic